
Др Владимир ЦВЕТАНОВИЋ

З а п и с и о к њ и г а м а

ИНТЕРЕСИ НАУКЕ И ИНТЕРЕСИ ПОЛИТИКЕ

Голуб Добрашиновић, ВУК ПОД ПРИСМОТРОМ ПОЛИЦИЈЕ, Београд, „Рад — Вуков сабор“, 1986.

Постоје многе више или мање познате књиге о Вуку Стефановићу Караџићу, али је ова књига посебна најпре што се на једном месту ситуирало доста необичних и недовољно познатих података о животу и раду овог нашег великана. То је још један посебан увид у Вуково мучно и тешко пробијање кроз живот и његово страсно и упорно доказивање личног, научног, па и националног идентитета.

Није случајно што је ову књигу припремио и архивску грађу обрадио и одабрао Голуб Добрашиновић, један од врских познавалаца Вуковог живота и дела. Интересантна је и идеја да се на једном месту сакупе и поређају по времену настанка разна поверљива документа која процењују и доносе закључке о животним и научним опредељењима и свакодневним активностима Вука Караџића. Додуше, Добрашиновић у прло упутном предговору и у белешци на крају књиге истиче да су се истраживачи и научници и раније бавили овом грађом (још је 1908. године о томе објавио Љуб. Стојановић посебан рад), али, додаје, ово је први пут да се објави целовитије истраживање и сучељавање разних докумената, што и омогућује комплетнији увид у Вуков живот и рад и истовремено износи на светлост дана многе до данас недовољно познате детаље.

Књига садржи укупно 176 декрета, представки, нота, саопштења, захтева, белешки и разних других извештаја. Први извештај је датиран у Петроварадину 24. јула 1815. године, а последњи у Бечу 1. априла 1861. године. Вук је значи био под присмотром аустријске и других полиција скоро пола века, тачније преко четрдесет и шест година. „Надгледале су га полицијске очи, постојано и потпуно од 1815. године, вероватно и раније, до позних, предсмртних година, свуда, у Бечу и на путу“, вели Добрашиновић у предговору и додаје да га у Аустрији сумњиче као агента кнеза Милоша и Русије, у Русији пак као човека у милости аустријског двора и као плаћеника.

Значајно место у књизи заузимају разноврсни извештаји тадашњег цензора и Вуковог личног пријатеља Јернеја Копитара, који га је, као што је познато, упутио у овај рад и пружао му пуну и свесрдну стручну и људску помоћ. Он преко десет пута самоиницијативно или по налогу више власти брани Вуков рад и упорно тражи од надлежних да овом

изузетном ствараоцу пруже пуну помоћ. Многа његова стручна објашњења и белешке остају и данас непревазиђена, јер је дао научну и стручну анализу Вуковог рада на реформи језика и правописа и објашњавао велики значај издавања српских народних песама и пословица. Посебно је упорно и са аргументима бранио Вуков рад на *Речнику* и преводу *Новој завјешта*. Основна његова теза је да Вуков рад непосредно помаже Аустрији, јер Србе одваја од руског утицаја и омогућује чвршћу везу Срба различитих вероисповести. Копитар заступа ову тезу са страшћу искреног и лојалног царског поданика. „Уколико би, дакле, нови књижевни језик или општи српски правопис био више култивисан, утолико би и култура народа била такође унапређена. Непријатељска застарела група би се заморила и учврстила би се заједничка веза свих Срба“, реферише он 1818. године.

Већ 1821. године Копитар ће смело устврдити: „Премда Вук не зна латински, ипак потписани није до сада видео од њега бољу главу ове народности“, што ће касније и неколико пута поновити. Међутим, он јасно диференцира Вуков рад и поново актуелизира своју тезу: „Вук је иноземац, али није непријатељ Аустрије; док се бори за *своје* (подвлачи ову реч) мишљење чији је господар само он, и нехотице се бори и за Аустрију“. И када 6. фебруара 1822. године образлаже потребу да се не забрани превод *Новој завјешта* он опет истиче да ће Вук и на овај начин одвојити Илире (Србе) од Руса. Копитар је значи у одбрану Вука поред научних доказа увек истицао и оне политичке природе, у служби дневне политике, али је такође Вука називао и новим српским Доситејем.

Православна црква, посебно у Војводини никако не прихвата Вукову реформу и чини све да га онемогући и оптужи. Већ 1822. године митрополит Стефан Стратимировић из Сремских Карловаца тражи да се не одобри штампање *Библије (Новој завјешта)* преведеног на српски језик, а повод је био објављен превод једне главе. Митрополит моли власт да се Вуку забрани овај рад, јер је „то против постојања доброг морала“, а „потиче од неког Вука Стефановића, пореклом из Србије“. Мада нема представке овог црквеног великодостојника и око објављивања *Речника*, у Копитаревом одговору се наслућује да је и тада било истог реаговања. Министру полиције Митрополит ће се поново јавити 14. јануара 1826. године са молбом да се конфискује и забрани додатак *Забавника* у коме је Вук „изменио имена сватаца и празника“, додајући да је реч о аутору, „који је довољно познат по свом пре неколико година издатом неморалном речнику“. Наравно, власти су услышале ову молбу и забраниле овај додатак. И код припремања књиге пословица Вук је имао проблема са Стратимировићем, који је јануара 1834. године тражио од полицијске и цензурске власти да се забрани штампање ове књиге, јер би аутор могао „дати простора најсрамнијим и најружнијим вулгарностима“. На иницијативу пријатеља Вук је тада повукао рукопис.

Интересантни су и разни извештаји тајних агената о Вуковом животу и раду. Ево само неколико примера, који могу послужити као илустрација те сталне присмотре полиције. Новосадски градски начелник и агент јавља 3. јуна 1832. године да је прикупио неповољне податке о Вуку и наводи да је „највећи део српских песама, које су изишле под Вуковим именом, морају се сматрати делом Мушицког“, а тајни агент из Темишвара 15. јуна исте године у поверљивом извештају

закључује „да у њему (Вуку) треба гледати руског агента“. Месец дана касније у новом извештају јавља „да је овај Вук са српским кнезом Милошем врло поверљив и да га у Србији називају руским и немачким агентом“. Агент поручује 15. августа 1833. године „да Вук нема чисте прсте што се тиче сумње да је агент Србије и Русије“.

Бити буквално цео радни век под присмотром полиције, живети окружен туђинима који су стално подозревали, сумњали захтевало је од Вука, како истиче и Добрашиновић „чудовишно самосавлађивање, изузетне живце и дисциплиновани језик“. И како је његово дело постајало познатије и цењеније и Вук је за полицију био све интересантнији и детаљно се пратио његов рад. Из мноштва различитих извештаја, па и процена два извештаја као да наговештавају и нешто друго. Бечка полицијска дирекција у провери о Вуку 15. априла 1822. Врховном полицијском и цензурском звању закључује и следеће: „За време свог боравка овде, стално се бавио литературом и тиме стицао зараду. При томе се пристојно владао, уредан и моралан живот водио. Најзад, често је, из оданости овој држави, чинио добре услуге полицији при проматрању Грка, а посебно овде присутних Срба“. Четири године касније (5. маја 1826) то се скоро дословце понавља. Добрашиновић је потпуно у праву када одбацује овакву могућност, јер нема о томе никаквих доказа. „Логика је уистину против веродостојности овог податка“ и додаје „тешко да би власти држале тако и толико под присмотром 'свог човека'“. И заиста једно са другим се не може спојити, јер су то две опречне ситуације. Како иначе објаснити многе Вукове молбе које су остале неприхваћене као и полицијско саслушање 12. јануара 1848. године.

Највећи део ове грађе је посвећен Вуковом раду око издавања *Речника*, превода *Новой завети*, треће књиге *Српских народних песама*, *Материјала за српску историју* (у ствари *Животописа кнеза Милоша*), као и штампања *српских народних пословица*. Веома педантно и са детаљним објашњењима дата је ова грађа уз посебне одељке о личностима и предметима, предговором и белешком на крају. Оно што делимично оптерећује комуникацију са најширим кругом читалаца је баш то низање докумената по датуму настанка, а не по предмету о коме говоре. Било би вероватно упутније да је аутор применио другачији редослед и тематски омеђио ово обиље података. На тај начин би се документа приближила свим знатижељницима и искреним поштоваоцима Вуковог дела.

Књига *Вук под присмотром полиције* није само скуп одређене грађе, него посебан увид у трновити и тежак животни пут и радни напор овог нашег великана. То је, рекли бисмо, један специфични и необични вид монографије о Вуку, која је и изазовна и опора, јер омогућује да се велики Вук сагледа и процени његов рад од стране туђинске власти, којој су овакви ствараоци увек интересантни, па желе да их имају под присмотром. Уверавамо се да је предводник наше културне револуције био жртва ухођења, опадања и клевета, али истовремено многа од ових докумената још једном потврђују да је Вук био и велики и срчани борац нашег националног препорода. Ништа га није могло зауставити, нити одвратити од његовог пута, од његове реформе језика и правописа, од претварање у стварност његове крилатице „Пиши као што говориш, читај како је написано“. И само то је довољно да се ова књига не само

прочита, него и нађе почасно место у библиотекама свих поштовалаца Вуковог грандиозног дела.

ПОЛАРИЗАЦИЈА ЈЕДНОСТРАНОГ И ИНФОРМАТИВНОГ

Др Радул Марковић, БОКОРИ (Народне пословице на тлу Србије), Горњи Милановац, „Културни центар РЈ Привредна књига“, 1985.

Пред нама је обимна научна грађа на преко две стотине и педесет страна о народним пословицама, већи део докторске дисертације аутора. Уз пригодан извадак из рецензије ментора проф. др Твртка Чубелића књига садржи три посебне целине, од којих прва обухвата скоро две трећине рада.

Први, најзначајнији и најобимнији део *Литерарно-теоријски аспекти* (од 11 до 158 стр.) има укупно десет глава у којима аутор са различитих аспеката и научних спознаја врши и истраживање и закључивање. Прве три главе посвећене су прегледу и оцени досадашњих бележења и сакупљања пословица, посебно у Србији и прегледу крајева где су оне забележене. Тек од четврте главе (*Положај и значење народних пословица у укућности усмене народне књижевности*) почиње прави истраживачки рад. Две главе су посвећене класификацији ових облика усмене народне уметничке речи, а онда дођу посебна разматрања теорије о њиховом поступку, као и о њиховом значењу и примени у писаној књижевности и јавном животу. Надаље се истражују компаративни аспекти, а аутор се посебно детаљно задржава на избору мотива у народним пословицама и одразу социјалних прилика у њима.

Други део, који обухвата само непуну десетину рада (од 159 до 182 стр.) посвећен је методичко-наставним аспектима народних пословица и има четири главе у којима је информативно указано на досадашњу ситуацију, дати могући предлози и концепције, прегледани наставни планови и програми Србије и анализована употреба народних пословица у ученичким радовима. Трећи део представља *Догодиак* (183—252) и обухвата синтетичко-критички приказ, резимеа на неколико језика, као и детаљни и добро ситуирани списак стручне литературе (збирке и зборници, чланци, студије и расправе, општа литература и основна дела из фолклористике и етнологије). Посебно треба забележити да је дат индекс употребљених пословица и изрека у раду (205—233).

Већ овај инвертарни преглед јасно показује да је др Радул Марковић, који се више од две и по деценије бави народним пословицама, уложио огроман напор, студиозно истражио досадашњу стручну и научну литературу и обавио многобројна истраживања на терену. И обиље основног материјала доказује да је заиста реч о паремиографу и научном посленику, који је са полетом и стваралачким узбуђењем пришао истраживању феномена народних пословица. То је, рекли бисмо, и основна

вредност ове књиге — скраћене докторске дисертације, јер је у нас још увек мало оваквих теоријских књига посебно о говорним народним творевинама. Оно што је пак издваја од осталих, гледано у целини, огледа се у напору да се на једном месту ситуирају многобројна тумачења и дају резултати конкретних истраживања. То је урађено „врло информативно, корисно, цјеловито“, како истиче његов ментор, додајући да све то „има облике монографски заокружене радње о проблематици народних пословица на тлу Србије“.

И у резимеу на крају књиге кроз седам тачака аутор још једном констатује и истиче своје основне примисе, које су му биле водиље у проучавању овог облика усмених говорника творевина, али и закључке до којих је дошао или потврдио већ постојеће. Од закључка да су народне пословице „сведоци минулих времена“, „старе колико и људско друштво, колективне творевине, које у основи имају најчешће истинити догађај, сублимирани поетски израз дат у одређеном ритму“, аутор долази до тога да је у њима „приказано свестрано богатство народног живота, високе моралне вредности људског друштва“, али и да се „мењају и зависе од друштвено-економског развоја“, па све до познатог исказа да је њихов предмет „целокупан народни живот“. Оне су, подвлачи се, „својерстан израз кретања, развоја, узрочности и последичности — дијалектике појава у природи и друштву — кодекс животних норми човека у одређеним историјским епохама.“

Збуњује што је Марковић у поднаслову јасно истакао да је реч о народним пословицама на тлу Србије, како и подвлачи ментор проф. др Твртко Чубелић истичући да ће ово дело „обогаћити стручну литературу и приказ, оцјену и вредновање завичајне, националне културе с *погдручја Србије*“ (подвукао Ц.В.) а у раду се јасно види да је реч *само* о ужем подручју ове наше републике. Уосталом и аутор јасно истиче: „Радња обухвата само народне пословице на тлу Србије без покрајина“ (стр. 188). Јасно је да је ова *несајласност* битно умањила научну цјеловитост и фундираност овог рада, јер су српске народне пословице истраживане само у једном свом делу. Аутор истиче да је истраживање обавио веома широко (преко тридесет општина Србије је обухваћено), али је територија ипак сужена. Оваква поставка, јасно је, доводи у питање генералне закључке и резултате истраживања овог рада, јер је све искључиво *наслоњено* само на део територије где живе, исказују се и функционишу ови облици усмене народне речи. Чини се да је у томе очито превид ментора, који је имао обавезу да докторанта упуту у рад, укаже на сву сложеност и усагласи основна научна полазишта, јер српске народне пословице су, то је јасно, својина целог српског народа без обзира да ли он живи у ужем делу ове републике, у једној или другој покрајини или у другим деловима наше земље, па и шире. То је и учинило да овај рад већ у старту буде једносмеран, па и једностран, па су, наравно и резултати платили цех оваквом ставу. Не без искреног жаљења морамо да констатујемо да би овај рад да је обухватио целину био научно целисходнији, са „уметничко спознајним приступом пословицама као релативно аутохтоним остварењима. која исказују пуноћу живота у свим бојама“ оправданији и посебно фундаментално значајнији, јер би истраживање било оптимално, а не парцијално без икаквог одређеног и кодификованог узрока, разграђивало локалне затворености и аутохтоности, а не њима давало назови научну заснованост.

На почетку књиге, као што смо већ истакли, дати су многобројни информативни подаци о досадашњем бележењу и истраживању народних пословица, што се може видети и на крају у оквиру стручне литературе. То је доста нефункционално и по некада делује скоро површно. И ту се аутору омакне по које исхитрено закључивање, какав је, на пример, закључак изведен из једног Вуковог писма Копитару 1815. године да је Вук „већ сакуљао српске народне пословице и већ сигурно стекао једно подређено сакупљачко искуство (!?), које тек сад саопштава свом пријатељу“ (стр. 14). Објашњење да Вук није објавио пословицу *Безобразни као српски свайшови* из политичких разлога (стр. 8) не може се прихватити. Аутор је полазећи од свог основног става „заборавио“ и збирке и паремнографе ван ужег подручја, јер заиста импресивно делује картографски преглед готових збирки на овом терену. Симпатичан је и његов предлог да се уместо израза пословица прихвате нови, целисходнији и јаснији, као што су: *поучница, искусница, свезналица*.

Говорећи о положају народних пословица у укупности усмене народне књижевности Марковић полази од тезе да се „врсти краћих народних творевина није поклањала посебна пажња“, додајући да је „рад на пословицама био и остао много тежи и спорији него на другим подручјима у народној књижевности“. Такође су, мада доста једнострано, указује и на неке од значајнијих одредница ове врсте народних умотворина и рекапитулирају углавном препознатљива становишта и тумачења. Преглед класификација у досадашњим збиркама дат је веома студиозно, па је затим успешно разрешен савремени приступ класификацији и типологији народних пословица. То је, колико нам је познато, у нас најцеловитија и најпотпунија класификација ове врсте народне књижевности. Марковић их дели на осам група: *праве (појшћуне), нејпојшћуне (нејправе), пословице — појшћалице, пословице — анејдојше, пословице — фразеолој изми*, (деле се на *пословице изреке, пословичне појредбе и пословична закљичања, закљиче, клјиче*), *пословице са иницијалним речима, пословице — шемајшкски скујови и метричко-ријимички дојшераније пословице*.

У оквиру разматрања теорија о постанку народних пословица аутор показује солидну обавештеност и добру интерпретацију. Дата су многа позната, али и делимично иновирана тумачења о постанку и развоју овог облика усмене народне речи, али, чини се, изостали су неки неопходни примери и детаљнија објашњења. Остало је недовољно разјашњено да ли је пословица увек настајала као закључак одређене приче или песме, а ни закључак „да је народна пословица резултат одређених друштвених сукоба“ не може се прихватити. Проблем противуречности пословица, који је очито присутан, није довољно разматран и испитан.

На преко тридесет страна Марковић педантно и по некада фактографски испитује и истражује значење и примену пословица у књижевности (ваљда писаној). Ту су многоструке функције у делима многих српских писаца, посебно реалиста с краја прошлог и почетка овог века и аутор их често не само евидентира, него и свестрано осветљава, па и допуњује. Тако су истражена књижевна дела *Досићеја Обрадовића, Стивана Сремца, Јакова Иињајковића, Јанка Веселиновића, Бранислава Нушића* и др, али и неке наше народне песме и остале народне умотворине. Уверили смо се да је пословица код многих српских писаца била заиста у многоструким функцијама. од којих посебну пажњу привлачи њихов

утицај на стилске особености и језичке облике. И поред аналитичког приступа по некада засмета присуство детаљисања фабуле и једностраност тумачења, као и нека понављања појединих функција.

Треба издвојити онај део рада у коме се у неколико закључака тачно указује на значење и примену народних пословица у јавном животу, што је пре свега резултат одређених врло добро заснованих и спроведених испитивања. Слично је и са упоређивањем пословица на терену Србије, мада се опет прави основна грешка, јер се посматра искључиво уже подручје Србије и тиме знатно умањују овакве изузетно важне компарације. Још нешто: Марковић стално наводи збирку пословица Т. Вукановића, мада истиче да она садржи не само пословице из Врања, него и са Косова (стр. 20).

По темељитим истраживањима у оквиру овог рада издвајају се избор мотива у народним пословицама и одраз социјалних прилика у овим облицима усмене народне књижевности. Детаљно се истражују мотив рада и дају многобројни врло прикладни примери, али има и добрих закључивања о томе како се коментарише здравље. Многе од њих доказују нека ауторова тумачења о младости и старости као и о животу и смрти. Ту је Марковић показао да добро познаје ову материју и ето прилике да се види и блесне његов истанчани и функционални научни приступ. То је још више дошло до изражаја код истраживања одраза социјалних прилика у народним пословицама са посебним освртом на тематику о жени.

Други део *Методичко-наставни аспекти* је вероватно доста скраћен, јер ово што је ситуирано није на нивоу целог рада. Не ради се само о једностраности, површности и проблематичном научном приступу, него је, према нашем мишљењу, овај део сувишан и, рекли бисмо, оптерећује целину. Њему ни по методологији рада и истраживања није место у оквиру овако конципираних научних истраживања.

Књига др Радула Марковића и поред одређених мањкавости, методолошких недоследности, једностраности у приступу нарочито у томе што је истраживање искључиво везано за уже подручје Србије, а реч је о српским народним пословицама, ипак представља одређени напор и допуњује литературу о овој посебној врсти усмених говорних творевина. Она је због великог броја употребљених пословица и својеврсна збирка и може се препоручити широј читалачкој публици. Њена не само информативна функција не може се доводити у питање или пак занемаривати.